

## بسمه تعالی

### عوامل تقویت عزت نفس از منظر اسلام

فاطمه میرین بیگلر<sup>۱</sup>

#### چکیده

از آنجا که عزت نفس یکی از نیازهای اساسی انسان و لازمه مهم زندگی موفقیت‌آمیز است، باید آن را در میان جوامع، بالاخص جوامع اسلامی و انسانی پرورش داده و آن را تقویت نمود. تحقیق حاضر با هدف بررسی آیات و روایات و اندیشه‌های فکری متفکران اسلامی به بیان ماهیت و اهمیت عزت نفس و سپس به بیان عواملی که باعث تقویت آن می‌گردد پرداخته است. روش تحقیق، تحلیلی توصیفی و با استفاده از ابزار کتابخانه‌ای است. پس از بیان کلیات و مفهوم‌شناسی و بیان بحث نتایج زیر حاصل شد: عوامل تقویت عزت نفس تقسیم بر عوامل درونی که شامل عوامل ذاتی نظیر وراثت، فطرت و اکتسابی نظیر: ایمان، تقوا، عبادت، تفکر، توکل و ... و عوامل بیرونی نظیر: خداوند متعال و خانواده و اجتماع می‌شود. در پایان نیز نتیجه‌گیری و منابع تحقیق آورده شده است.

---

<sup>۱</sup> سطح ۲، حوزه زینبیه آبیک، استان قزوین، fatemehmirin66@gmail.com.

## مقدمه

عزت نفس یک مفهوم روانشناختی و اخلاقی است که در علوم مختلفی نظیر اخلاق و روانشناسی تعاریف مختلفی دارد و هر کدام از زوایای مختلفی بدان پرداخته‌اند. عزت نفس یکی از تمایلات عالیه انسانی است که توسط خداوند در نهادینه و خمیرمایه انسانی به ودیعت قرار داده شده است. زیر بار ظلم نرفتن و حفظ این خصیصه مهم اخلاقی در بعد ملی جانها و خون‌های بسیاری را گرفته و خون‌های بسیاری ریخته شده تا این خصیصه محفوظ داشته شده و جای خود باقی بماند. در طول تاریخ بشریت و تاریخ اسلام نیز این مسئله را به وضوح لمس خواهیم کرد که زندگی و سیره ائمه معصومین علیهم‌السلام و انبیای طاهرین علیهم‌السلام نمونه بارز آن است.

در رابطه با پیشینه تحقیق حاضر که تحت عنوان «عوامل تقویت عزت نفس از منظر اسلام» تدوین گردیده است، باید گفت تا آنجایی که نگارنده اطلاع دارد و به تتبع پرداخته است، بحث جداگانه و مستقلی از سوی اندیشمندان و پژوهشگران انجام نگرفته است. با این وجود در لابلای کتب روایی، اخلاقی تربیتی و روانشناسی موضوعات و مفاهیمی مطرح شده و بر اهمیت و جایگاه آنها تاکید گردیده است که می‌توان از آنها به عنوان پیشینه عام تحقیق یاد کرد و از آنها در تدوین این اثر بهره گرفت:

۱- کتاب «عزت و ذلت از دیدگاه نهج البلاغه»؛ اثر محمد تقی فلسفی است که در این مورد با بهره گیری از خطبه‌ها و نامه‌ها و حکمت‌های نهج‌البلاغه به بررسی عزت نفس آسیب پذیر و عزت انسان در نهج البلاغه و علل تغییر عزت و ذلت در جامعه نظیر: انقلاب و جهاد و رابطه حکومت و مردم پرداخته است اما به عوامل تقویت عزت نفس نپرداخته است.

۲- پایان نامه «عوامل موثر بر شکل گیری و تقویت عزت نفس از دیدگاه اسلام»، نوشته نجیب الله حاجی حسینی است که در سال ۱۳۸۸ شمسی نگارش یافته است و به بررسی مسئله عزت نفس پرداخته است.

۳- مقاله «چگونه عزت نفس دانش آموزان را افزایش دهیم؟»؛ اثر معصومه یوسفی لویه است که در پاییز ۱۳۸۷ شمسی نوشته شده و به عوامل افزایش عزت نفس در قشر دانش آموزان پرداخته است اما از دیدگاه آیات و روایات بدان نپرداخته است.

وجه تمایز مقاله حاضر آن است که از نگاه آیات و روایات به بررسی عوامل عزت نفس پرداخته است و دسته بندی منطقی و شکلی در بیان مطالب خود آورده است که موجب امتیاز اثر خود نسبت به سایر آثار ذکر شده شده است.

یکی از لوازم زندگی سعادت آفرین انسان مومن مسئله عزت نفس است. فردی که قصد دارد با سپراندن عمر خویش با گذر از موانع و مشکلات زندگی پله‌های سعادت و کمال انسانی را طی نماید، باید عزت نفس داشته و این نعمت و موهبت الهی را که در خمیرمایه وی نهاده شده باور نماید. ریشه بسیاری از کمبودها و آسیبها و فقرهای عاطفی و اخلاقی و جرم انگیزی و فسادآفرینی و بزهکاری افراد همه ریشه در نبود عزت نفس در فرد است. چنانکه امیرالمومنین علی علیه‌السلام میفرماید آن کس که عزت و کرامت نفس خویش را باور داشته باشد، آن را با گناه پست و ذلیل نخواهد کرد.<sup>۱</sup> بنابراین به افرادی که عزت نفس نداشته و از عقده حقارت رنج می‌برند نمیشود اعتماد کرد و امری از امور جامعه را به آنان سپرد. برای حفظ جامعه‌ای سالم و عاری از فساد کمتر باید به عزت نفس افراد و تقویت آن اهمیت زیادی قائل شده و رفته رفته آن را پیشرفت و تقویت نمود که این مهم لازمه‌اش آن است که عوامل تقویت عزت نفس در ابتدا شناسایی شود و سپس به افراد با روشی دقیق و ظریف به صورت تخصصی آموزش داده شود. بنابراین این مسئله اهمیت و ضرورت بسه‌سزایی دارد که این تحقیق مسئولیت آن را در حد توان به عهده گرفته است.

نوشته حاضر با بررسی دقیق مسئله فوق درصدد آن آمده تا عوامل تقویت عزت نفس آدمی را از نگاه آموزه‌های اسلامی مورد بررسی قرار دهد. لذا سوال اصلی تحقیق حاضر نیز آن است که عوامل تقویت عزت نفس از منظر اسلام چیست؟ سوالات فرعی عبارتند از:

- (۱) ماهیت و تعریف عزت نفس چیست؟
- (۲) عوامل تقویت درونی ذاتی عزت نفس کدامند؟
- (۳) عوامل تقویت درونی اکتسابی عزت نفس کدامند؟
- (۴) عوامل تقویت بیرونی عزت نفس کدامند؟

---

<sup>۱</sup> آمدی، غررالحکم و دررالکلم، ج ۲، ص ۶۷۷.

## ۱- مفهوم‌شناسی:

از آنجا که واژه عزت نفس واژه‌ای ترکیبی و از دو واژه «عزت» و «نفس» ترکیب یافته، لازم است هر یک جداگانه مورد بررسی قرار گرفته تا بعد از آن ماهیت عزت نفس نمایان گردد و این کار در فهم آن راهگشا است.

## ۱-۲- عزت در لغت و اصطلاح

لغت دانان در این زمینه تعاریفی از کلمه عزت آورده‌اند که مورد تحلیل و بررسی قرار خواهد گرفت:

۱- ابن منظور در مورد عزت می‌نویسد: «عَزَّ الْعَيْنُ وَالزَّاءُ أَصْلٌ صَحِيحٌ وَاحِدٌ يَدُلُّ عَلَى شِدَّةٍ وَمَاضَاهُمَا مِنْ غَلَبَةٍ وَقَهْرٍ»؛ «واژه عز با عین و زاء اصلی است صحیح و واحد که دلالت می‌کند بر شدت و آنچه شبیه اوست، مانند: غلبه و قهر».

۲- فراهیدی صاحب العین در مورد عزت گفته است: «عَزَّ: الْعِزَّةُ لِلَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى، وَاللَّهُ الْعَزِيزُ يُعِزُّ مَنْ يَشَاءُ وَيُذِلُّ مَنْ يَشَاءُ. مَنْ اعْتَزَّ بِاللَّهِ أَعَزَّهُ اللَّهُ وَيُقَالُ: عَزَّ الشَّيْءُ، جَامِعٌ لِكُلِّ شَيْءٍ إِذَا قَلَّ حَتَّى يَكَادَ لَا يُوجَدُ مِنْ قُلْتِهِ. يُعِزُّ عِزَّةً، وَهُوَ عَزِيزٌ بَيْنَ الْعَزَازَةِ، وَمَلِكٌ أَعَزُّ أَى عَزِيزٌ»: «عَزَّ: عزت برای خدای تبارک و تعالی است. در قرآن آمده است: و خداوند عزیز است یعنی هر کسی را بخواهد عزت می‌بخشد و هر کسی را بخواهد خوار می‌کند، خداوند او را گرمی می‌دارد و گفته می‌شود: اوست رسواترین چیزاست و همه چیز را در برمی‌گیرد، در حالی که آن قدر اندک است که گوینده آن عزت نیست و او در میان عزازان عزیز و پادشاه عزیزترین‌هاست، یعنی توانا است».

۳- تاج العروس در رابطه با عزت می‌گوید: «عَزَّ الرَّجُلُ يُعِزُّ عِزًّا وَ عِزَّةً، بِكَسْرِهِمَا، وَعَزَازَةً، بِالْفَتْحِ: صَارَ عَزِيزًا، الرَّجُلُ يُعِزُّ عِزًّا وَ عِزَّةً، إِذْ قَوِيَ بَعْدَ ذَلَّةٍ وَ صَارَ عَزِيزًا. وَأَعَزَّهُ اللَّهُ تَعَالَى: جَعَلَهُ عَزِيزًا وَعَزَّزَهُ تَعَزُّيزًا كَذَلِكَ، وَيُقَالُ: عَزَزْتُ الْقَوْمَ وَأَعَزَزْتُهُمْ وَعَزَزْتُهُمْ قَوِيَّتُهُمْ وَشَدَّدْتُهُمْ وَفِي التَّنْزِيلِ: فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ أَى قَوَيْنَا وَشَدَّدْنَا»

<sup>۱</sup> ابن فارس، معجم المقاییس اللغة، ج ۴، ص ۳۸.

وَقَدَّرْتُ: فَعَزَّزْنَا بِالتَّخْفِيفِ كَقَوْلِكَ: شَدَدْنَا. وَالْعِزُّ فِي الْأَصْلِ، الْقُوَّةُ وَالشَّدَّةُ وَالْغَلْبَةُ وَالرَّفْعَةُ وَالْإِمْتِنَاعُ. وَفِي الْبَصَائِرِ: الْعِزَّةُ: حَالَةُ مَانِعَةٍ لِلْإِنْسَانِ مِنْ أَنْ يُغْلَبَ، وَهِيَ يُمْدَحُ بِهَا تَارَةً، وَيُذَمُّ بِهَا تَارَةً، كَعِزَّةِ الْكُفَّارِ بِلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ؛ «عِزَّتْ مُرْدٌ، عِزًّا وَ عِزًّا بِا شَكْسْتَنَ آن هَا وَ عِزًّا بِا فَتَحَه: عِزًّا وَ عِزًّا عِزَّتْ پيدا می کند، چنان که پس از خواری نیرومند شد و توانا شد. و خداوند متعال او را گرامی داشت: او را توانا ساخت و او را نیز قوت بخشید، و گویند: قوم و قوت بخشیدم و قوت بخشیدم و قوت بخشیدم و قوت دادم و قوت بخشیدم و در وحی: پس با ثلث قوی کردیم. یعنی تقویت کردیم و تقویت کردیم. غرور در اصل قوت و قوت و پیروزی و بلندی و پرهیز است و در بصائر غرور عبارت است از: حالتی که انسان را از پیروز باز می دارد و گاهی به وسیله آن ستوده می شود و گاهی به کمال می رسد. مانند غرور کافران، بلکه کافران در غرور و اختلافند».

۴- در مفردات راغب اصفهانی نیز در رابطه با عزت چنین گفته شده است: «عَزَزَ: عِزَّتْ بِمَعْنَى تَوَانَتِي است مقابل ذَلَّتْ».<sup>۲</sup>

۵- شرتونی در اقرب الموارد گوید: «عِزَّةٌ عِزًّا: قَوَاهُ - عِزَّ الرَّجُلُ عِزًّا وَعِزَّةً: صَارَ عَزِيزًا - قَوِيَ بَعْدَ ذِلَّةٍ».<sup>۳</sup>

۶- راغب گفته: عِزَّتْ حالتی است که از مغلوب بودن انسان مانع می شود. گویند: «أَرْضٌ عِزَّازٌ» زمین سخت. نیز عزت به معنای تقویت کردن نیز آمده است. لذا در آیه ۱۴ سوره یس می خوانیم: «إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ»<sup>۴</sup> «یعنی با فرستاده سوم آنها را تقویت کردیم. ناگفته نماند: فعل «عَزَّزَ» در دو حالت لازم و متعدی به کار رفته، ولی «عَزَّزَ»، ظاهراً فقط متعدی استعمال شده است، «تَوَتَّى الْمُلُوكَ مِنْ تَشَاءُ وَ تَنَزَّغَ الْمُلُوكَ مِنْ تَشَاءُ وَ تُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَ تُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ».<sup>۵</sup>

<sup>۱</sup> حسینی زبیدی، تاج العروس من جواهر القاموس ماده عزز، ج ۸، ص ۱۰۰.

<sup>۲</sup> قرشی، قاموس قرآن، ج ۴، ص ۳۳۸.

<sup>۳</sup> شرتونی، اقرب الموارد فی فصیح العربیة والشوارد، ج ۲، ص ۷۷۷.

<sup>۴</sup> یس: ۱۴.

<sup>۵</sup> آل عمران: ۲۶.

## **نتیجه‌گیری**

عزت نفس در تعیین و تغییر سرنوشت آدمی موثر است. عواملی این خصیصه را تقویت میکنند که شامل عوامل درونی و بیرونی میگردد. خود عوامل درونی بر دو قسم ذاتی و اکتسابی منقسم میگردد. عزت نفس آدمی او را به قله کمال و سعادت می رساند.

## فهرست منابع

### \* قرآن کریم

- (۱) ابن ابی الفراس، مسعود بن عیسی، مجموعه ورام؛ تنبیه الخواطر و نزهة النواظر، مشهد: آستان قدس رضوی؛ بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۶۹ ش.
- (۲) ابن ابی الفراس، مسعود بن عیسی، مجموعه ورام؛ تنبیه الخواطر و نزهة النواظر، مشهد: آستان قدس رضوی؛ بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۶۹ ش.
- (۳) ابن بابویه، محمد بن علی، من لایحضره فقیه، قم: موسسه نشر اسلامی، چاپ هفدهم، ۱۳۶۳ ش.
- (۴) ابن فارس، احمد بن، معجم مقاییس اللغة، بیروت: دار الفکر، چاپ اول، ۱۳۹۹ ق.
- (۵) ابن فهد حلی، احمد بن محمد، عدة الداعی و نجاح الساعی، قم: انتشارات العطار، چاپ اول، ۱۳۹۸ ش.
- (۶) ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، دار الفکر للطباعة و النشر و التوزیع - دار صادر، چاپ سوم، لبنان - بیروت، ۱۴۱۴ ق.
- (۷) ابوترابی، علی، نقد ملاک‌های بهنجاری در روانشناسی با نگرش به منابع اسلامی، تهران: موسسه امام خمینی ره، چاپ اول، ۱۳۸۶ ش.
- (۸) احمد ماحوزی، محمد بن علی بن بابویه، صفات الشیعة، قم: موسسه الصادق الطباعة والنشر، چاپ اول، ۱۳۹۷ ش.
- (۹) اسلامی نسب، روان‌شناسی اعتماد به نفس مبتنی بر مکاتب اسلامی و غربی و نگرشی نو به روان‌شناسی انسانگرا، تهران: مهرداد، چاپ اول، ۱۳۷۳ ش.
- (۱۰) آمدی، عبد الواحد بن محمد تمیمی، غرر الحکم و درر الکلم، ترجمه: محسن موسوی، قم: دار الحدیث، چاپ بیست و پنجم، ۱۳۸۳ ش.
- (۱۱) بحرانی اصفهانی، عبدالله بن نورالله، عوالم العلوم والمعارف والأحوال من الآیات والأخبار و الأقوال، قم: موسسه الامام المهدی - حبل المتین، چاپ اول، ۱۴۳۶ ق.
- (۱۲) بحرانی اصفهانی، عبدالله بن نورالله، عوالم العلوم والمعارف والأحوال من الآیات والأخبار والأقوال، قم: موسسه الامام المهدی / حبل المتین، چاپ اول، ۱۴۳۶ ق.

- ۱۳) بحرانی، سید هاشم، البرهان فی تفسیر القرآن، تهران: بنیاد بعثت، چاپ اول، ۱۴۱۶ ق.
- ۱۴) البحرانی، هاشم، مدینه المعاجز الأئمة الإثنی عشر ودلائل الحجج علی البشر، مصحح: مولائی نیا، قم: مؤسسه المعارف الإسلامیة، چاپ اول، ۱۴۲۶ ق.
- ۱۵) براندن، ناتانیل، روانشناختی عزت نفس، ترجمه مهدی قراچه داغی، تهران: نشر نخستین، چاپ پنجم، ۱۳۸۵ ش.
- ۱۶) حسینی زبیدی، بدر الدین محمد ابن محمد، تاج العروس، بیروت: دار الفکر، چاپ اول، ۱۴۱۴ ق.
- ۱۷) الحسینی العروسی الحویزی، عبد علی بن جمعه، تفسیر نورالثقلین، تحقیق: سید هاشم رسولی محلاتی، قم: انتشارات اسماعیلیان، چاپ چهارم، ۱۴۱۵ ق.
- ۱۸) حویزی، عبد علی بن جمعه، تفسیر نورالثقلین، قم: دارالتفسیر، چاپ دوم، ۱۳۸۳ ش.
- ۱۹) خامنه‌ای، سید علی، مکارم الاخلاق و رذائلها، بیروت/ لبنان، موسسه التاریخ العربی، چاپ اول، ۱۴۲۸ ق.
- ۲۰) دانشمند، مهدی، تربیت؛ خانواده و سبک زندگی، اصفهان، قائمیه اصفهان، چاپ اول، ۱۴۰۰ ش.
- ۲۱) دلشاد تهرانی، مصطفی، سیری در تربیت اسلامی، تهران: انتشارات دریا، چاپ سوم، ۱۳۸۵ ش.
- ۲۲) دیلمی، حسین بن محمد، ارشاد القلوب، قم: دارالحديث، چاپ اول، ۱۳۹۵ ش.
- ۲۳) راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی الفاظ القرآن، بیروت: دارالقلم، چاپ اول، ۱۴۱۲ ق.
- ۲۴) راغب اصفهانی، حسین بن محمد، راه بزرگواری در اسلام، تهران: صبا، چاپ اول، ۱۳۷۰ ش.
- ۲۵) راغب اصفهانی، حسین بن محمد، راه بزرگواری در اسلام، تهران: صبا، چاپ اول، ۱۳۷۰ ش.
- ۲۶) شجاعی، محمد صادق، توکل به خدا، تهران: مرکز انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ره، چاپ دوم، ۱۳۸۵ ش.
- ۲۷) شرتونی، سعید، اقرب الموارد فی فصیح العربیة والشوارد، قم: اداره کل حج و اوقاف و امور خیریه، چاپ اول، ۱۳۷۷ ش.

- ۲۸) شعاری نژاد، علی اکبر، روانشناسی رشد، تهران: انتشارات اطلاعات، چاپ هفتم، ۱۳۸۵ ش.
- ۲۹) شیخ صدوق، ابی جعفر محمد بن علی بن بابویه، معانی الاخبار، مترجم: عبدالعلی محمدی شاهرودی، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ دوم، ۱۳۷۷ ش.
- ۳۰) شیخ صدوق، محمد بن علی بن بابویه، من لا یحضره الفقیه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ اول، ۱۳۹۰ ق.
- ۳۱) شیخ صدوق، محمد بن علی، معانی الاخبار، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، ۱۳۸۹ ش.
- ۳۲) شیخ صدوق، محمد علی بن بابویه قمی، التوحید، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم/ نشر اسلامی، چاپ نهم، ۱۴۳۲ ق.
- ۳۳) شیخ طوسی، محمد بن حسن، امالی، مترجم: صادق حسن زاده، قم: اندیشه هادی، چاپ اول، ۱۳۸۸ ش.
- ۳۴) صالحی اندیمشکی، محمد، التفسیر المنسوب الی الامام ابی محمد الحسن بن علی العسکری علیه السلام، قم: ذوی القربی، چاپ اول، ۱۳۸۵ ش.
- ۳۵) طباطبائی، محمد حسین، ترجمه تفسیر المیزان، مترجم: محمد باقر موسوی همدانی، چاپ بیست و پنج، قم: بنیاد علمی و فکری علامه طباطبائی، ۱۳۶۳ ش.
- ۳۶) طبرسی، ابومنصور احمد بن علی، الاحتجاج، قم: دار الاسوه للطباعة، چاپ اول، ۱۴۲۲ ق.
- ۳۷) عاملی جبلّی، مسکن الفؤاد عند فقد الأحبة والأولاد، ج ۱، ص ۸۸؛ نوری طبرسی، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، ج ۲، ص ۴۰۹؛ ابن فهد حلی، عدة الداعی و نجاح الساعی، ج ۱، ص ۳۷.
- ۳۸) عمید، حسن، فرهنگ فارسی جیبی عمید، تهران: راه رشد، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش.
- ۳۹) فخر رازی، محمد بن عمر، التفسیر الکبیر (مفاتیح الغیب)، چاپ سوم، دار إحياء التراث العربی، لبنان - بیروت، ۱۴۲۰ ه. ق.
- ۴۰) فیض کاشانی، ملا محمد محسن، تفسیر الصافی، چاپ دوم، تهران: صدرا، ۱۴۱۵ ق.
- ۴۱) قرشی بنایی، علی اکبر، قاموس قرآن، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ پنجم، ۱۳۰۷ ش.
- ۴۲) قمی مشهیدی، تفسیر کنزالدقائق و بحر الغرائب، تهران: شمس الضحی، چاپ دوم، ۱۳۹۴ ش.

- (۴۳) کلینی، ابو جعفر محمد بن یعقوب، اصول کافی، چاپ دوم، قم، دار الحديث، ۱۴۳۰ ق.
- (۴۴) کلینی، ابو جعفر محمد بن یعقوب، اصول کافی، چاپ دوم، قم، دار الحديث، ۱۴۳۰ ق.
- (۴۵) کلینی، محمد بن یعقوب، فروع کافی، قم: انتشارات قدس، چاپ پنجم، ۱۳۹۴ ش.
- (۴۶) کوفی اهوازی، المومن، قم: موسسه الزهراء، چاپ اول، ۱۳۸۳ ش.
- (۴۷) کی نیا، مهدی، مبانی جرم شناسی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ سوم، ۱۳۷۰ ش.
- (۴۸) متقی هندی، علاءالدین، کنز العمال فی السنن و الأقوال و الأفعال، بیروت: مؤسسه الرساله، چاپ اول، ۱۴۰۹ ق.
- (۴۹) متقی هندی، علاءالدین، کنز العمال فی السنن و الأقوال و الأفعال، بیروت: مؤسسه الرساله، چاپ اول، ۱۴۰۹ ق.
- (۵۰) مجلسی، سید محمد باقر، بحار الانوار، بیروت: موسسه الوفاء، چاپ اول، ۱۴۰۴ ق.
- (۵۱) مجلسی، سید محمد باقر، بحار الانوار، بیروت: موسسه الوفاء، چاپ اول، ۱۴۰۴ ق.
- (۵۲) محمدی ری شهری، محمد، منتخب میزان الحکمه، قم: دارالحديث، چاپ دوم، ۱۳۸۳ ش.
- (۵۳) مطهری، مرتضی، ۲۰ گفتار، قم: صدرا، چاپ چهاردهم، ۱۳۷۲ ش.
- (۵۴) مطهری، مرتضی، ده گفتار، قم: انتشارات صدرا، چاپ پنجم، ۱۳۶۸ ش.
- (۵۵) مطهری، مرتضی، فطرت، تهران: صدرا، چاپ چهاردهم، ۱۳۸۲ ش.
- (۵۶) مظاهری، حسین، مظهر حق؛ نگرشی اخلاقی بر فضائل و سیره امیرالمومنین علی علیه السلام، قم: موسسه فرهنگی مطالعاتی الزهراء، چاپ اول، ۱۳۸۶ ش.
- (۵۷) مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران: دار الکتب الاسلامیه، چاپ بیست و هشتم، ۱۳۷۵ ش.
- (۵۸) نوری طبرسی، حسین بن محمد تقی، مستدرک الوسائل، بیروت، لبنان، موسسه آل البيت لاحیاء التراث، ۱۴۰۸ ق.
- (۵۹) یوسفی لویه، معصومه، «راهبردهای روان شناختی»، مشاور مدرسه، پاییز ۱۳۸۷ ش، ش ۱.